

UDK: 215(049.2) Dennett, D.
215(049.2) Plantinga, A.

Mislav Uzunić

**SUČELJAVANJE ZNANOSTI I RELIGIJE.
RASPRAVA DENNETT – PLANTINGA**

1. Uvod

U prepunoj dvorani Američkog psihološkog udruženja (*American Psychology Association*) u Chicagu 2009. godine, sastali su se jedan od najpoznatijih suvremenih ateista i jedan od najcjenjenijih kršćanskih filozofa. Riječ je o Danielu Dennettu¹ i Alvinu Plantingi², koji su bili sudionici debate naslova »Znanost i religija: Jesu li kompatibilni?«. Debata je bila pomno praćena, i u publici, i u američkim filozofskim krugovima, a ubrzo je pretočena i u knjigu u kojoj su autori dodatno proširili argumentaciju. Ovdje će se prikazati glavne argumentacijske točke debate, koje je postavio Plantinga kao prvi izlagač, a koje je napadao Dennett. Sama debata sastoji se od Plantingina izlaganja, koju zatim napada Dennett, a koju na kraju brani Plantinga. Riječ je, dakle, o tri izlaganja. Međutim, u ovom će se radu rabiti knjiga u kojoj je transkripcija debate s još tri dodatna odgovora – dva Dennettova i jedan Plantingin. Ukupno je riječ o šest izlaganja zato što su autori nastavili debatirati pisanim putem, a što su urednici knjige ukomponirali u jednu cjelinu.

Nakana je ovoga rada pokazati da je Plantinga bio uspješniji u debati i obrani svoje teze da su znanost i religija kompatibilni te da Dennett nije ponudio

-
- 1 Daniel Dennett rođen je 1942. godine u SAD-u. Filozof je analitičke tradicije i kognitivni znanstvenik te mu je glavno područje djelovanja filozofija uma i problem svijesti. Dennett je čvrsti zagovaratelj ateizma i tijekom svoje filozofske karijere često je tematizirao i kritizirao religiju, pokušavši ju prikazati kao prirodan fenomen koji se može objasniti teorijom evolucije. Najistaknutija su mu djela: *Objašnjena svijest (Consciousness Explained, 1992.)*, *Darwinova opasna ideja (Darwin's Dangerous Idea, 1996.)* i *Evolucija slobode (Freedom Evolves, 2003.)*.
 - 2 Alvin Plantinga rođen je 1932. godine u SAD-u i poput Dennetta pripada analitičkoj tradiciji filozofije. Glavna su mu područja interesa filozofija religije, epistemologija i logika. Plantinga je u drugoj polovici dvadesetog stoljeća dao mnoge originalne doprinose filozofiji religije te je uvelike zaslužan za oživljavanje obrane kršćanskog teizma. Plantinga je začetnik i glavni predstavnik tzv. reformirane epistemologije čiji pripadnici nastoje argumentirati i dokazati da je teizam, kao vjera u postojanje Boga, racionalno i opravdano vjerovanje. To je nastojao postići djelima poput: *Bog i drugi umovi (God and Other Minds, 1967.)*, *Priroda i nužnost (Nature and Necessity, 1974.)* i *Opravdano kršćansko vjerovanje (Warranted Christian Belief, 2000.)*.

argumente koji bi ozbiljno ugrozili Plantinginu tvrdnju, iako je to mogao na temelju svojih prijašnjih filozofskih dostignuća. Štoviše, Dennett je priznao da se slaže s Plantinginim polazišnim argumentima. Rad će se stoga razviti u dva smjera: prvo, prikazat će se iz kojih razloga i zbog kojih je argumenata Plantinga bio uspješniji u debati i 'izvojevao pobjedu', a zbog kojih argumenata Dennett nije dao dovoljno jaku kritiku. Drugo, zato što je debata preslika stavova koje su autori razvijali tijekom svojih karijera, prikazat će se na kojim su mjestima autori mogli pojačati svoju argumentaciju. Drugim riječima, izlaganja oba autora prikazat će se detaljnije i u širem kontekstu, i to prvenstveno da bi se opravdala teza da je Dennett na raspolaganju imao mnogo snažniju argumentaciju od one koju je ponudio u debati.

2. Tri žarišne točke debate

Plantinga je otvorio debatu i temu precizirao pitanjem 'jesu li teizam i teorija evolucije kompatibilni'. Kršćanstvo Plantinga uzima kao religiju kojoj pripada i koja je najbliža Zapadnom svijetu, dok bi teizam označavao niz pretpostavki koje potpadaju pod kršćanski kredo te ga definira kao teoriju prema kojoj je Bog stvorio sav živi svijet i naglašava da je ta geneza mogla nastati na mnogo načina, pa i putem evolucije.³ Ono što nije kompatibilno s teizmom nije teorija evolucije, tvrdi Plantinga, nego naturalizam koji definira kao negaciju postojanja boga i transcendentnog,⁴ bilo da je riječ o tezi ili metodološkoj pretpostavci. Plantinga, dakle, smatra da je žarišna točka suvremenog sukoba znanosti i religije u sukobu teizma i teorije evolucije, a da bi pokazao da su prvotne domene kompatibilne, argumentirat će da nema sukoba između teizma i teorije evolucije. Plantinga će zaključak braniti s tri tvrdnje koje će odrediti daljnji tijek debate, zato što će se Dennettovi argumenti usmjeriti na njih, i u napadu, i u obrani. Te su tri tvrdnje sljedeće:

- (a) Suvremena teorija evolucije kompatibilna je s teizmom;
- (b) Širi argumenti za istinitost teizma (kompleksnost stanice, problem zla, napredak znanosti);
- (c) Teizam dolazi u sukob s teorijom evolucije tek u kombinaciji s naturalizmom.

3 Daniel C. Dennett, Alvin Plantinga, *Science and Religion. Are they compatible?*, Oxford University Press, New York – Oxford 2011., str. 4.

4 Isto, str. 7.

U daljnjem će se tekstu detaljnije objasniti Plantingine tvrdnje, Dennettovi odgovori na njih, koji su uglavnom podbacili, te Dennettovi mogući odgovori koji bi pokazali nedostatke Plantinginih stavova.

2.1. Kompatibilnost teizma i teorije evolucije

Plantinga ispravno uočava da je najveća kontroverza teorije evolucije ta da implicira neusmjeren, slučajan, nedizajniran proces razvoja živih bića, što je u izravnom sukobu s teističkim vjerovanjem da je čovjek stvoren na sliku Boga, namjerno i isplanirano, sa svim svojim racionalnim, etičkim i drugim karakteristikama. Plantinga, međutim, razdvaja teoriju evolucije i tezu o neusmjerenosti evolucije te drži, i to opravdano, da za drugu tezu nema konkluzivnih dokaza. U tom aspektu teizam i teorija evolucije postaju kompatibilni, jer je *a priori* prihvatljiva teza da je evolucijski proces potaknut i navođen inteligentnim agentom, ili kako Plantinga kaže: »Bog je mogao izazvati prave mutacije u pravo vrijeme, mogao je sačuvati vrstu od raznih opasnosti, i tako dalje. Ovim je putem mogao orkestrirati tijek evolucije, mogao je osigurati da nastanu onakva bića kakva je namjeravao.«⁵ Da bi pojačao svoju argumentaciju, Plantinga se poziva na definiciju nasumičnosti mutacije biologa Ernsta Mayra, objašnjavajući da nema kauzalne povezanosti između vanjskih uvjeta i genetskih mutacija,⁶ što je zapravo općeprihvaćena negacija *lamarkizma*, te time, prema Plantingi, nepostojanje takve kauzalnosti otvara mogućnost inteligentnog agenta koji bi usmjeravao genetske mutacije. Teizam tako (p)ostaje suvisla teorija koja je u skladu s evolucijskom teorijom.

Uslijedio je Dennettov odgovor koji je bio pomalo razočaravajući, zato što se njegova argumentacija nije pomaknula od tvrdnje da je teizam »potpuno neutemeljena fantazija« i »bajka«, a nije pomoglo ni to što se složio s Plantinginom tvrdnjom (2) koja podupire stav da su religija i znanost kompatibilni.⁷ Dennett nije ni mogao odbaciti tezu zato što je dvadeset godina ranije u jednom članku pokazao da je svjestan da teorija evolucije ne isključuje inteligentnog pokretača riječima: »To je možda strašno neuvjerljiva fantazija, ali je ipak i mogućnost«.⁸ Dennettov je odgovor razočaravajući, i u debati, i u

5 Isto, str. 4.

6 Isto, str. 6.

7 Isto, str. 27.

8 Daniel Dennett, »Interpretation of Texts, People and Other Artifacts«, *Philosophy and Phenomenological Research* 50 (1990), str. 192.

članku, stoga što ga nije istražio dublje od priče o Supermanu, kojom je pak nastojao ilustrirati teizam kao jednako prihvatljivu teoriju razvoja Zemlje kao i tezu da je Superman prije 500 milijuna godina pokrenuo evolucijski proces. Dennett je, sa šaljivim zaokretom, citirao Plantingu i izjavio da postoji mogućnost da je »Superman ‘mogao izazvati prave mutacije u pravo vrijeme, mogao je sačuvati vrstu od raznih opasnosti, i tako dalje. Ovim je putem mogao orkestrirati tijek evolucije, mogao je osigurati da nastanu onakva bića kakva je namjeravao’.«⁹ Dennett je svoje izlaganje zaključio, i činilo se kao da je poentirao, izjavom da je teret dokazivanja na leđima Plantinge koji bi trebao dokazati zašto je teizam istinitiji od teze o Supermanu. Međutim, Plantinga je htio obraniti potpuno drukčiji zaključak na temelju sljedećih premisa:

- (1) Ako je evolucija proces nenavodjenih mutacija, inteligentni dizajn evolucije nije *moгуć*.
- (2) Nema dokaza da je evolucija proces nenavodjenih mutacija.

Dakle:

- (3) *moгуće* je da je proces evolucije rezultat inteligentnog dizajna.

Dennett, međutim, ovdje radi propust zato što je nekoliko rečenica ranije izjavio »slažem se [s Plantingom, op. M. U.] da suvremena teorija evolucije ne može *demonstrirati* izostanak inteligentnog dizajna«¹⁰ te je tako prihvatio istinitost teze (1) i (2). Greška je u tome što je Dennett iz navedenih premisa ustvrdio da Plantingin zaključak (3) govori o nužnoj *istini* te je zahtijevao od Plantinge da dokaže zašto bi jedna ‘fantazija’, odnosno teizam bio istinitiji od fantazije o Supermanu. Ovdje treba obratiti pozornost na riječ »možda« u zaključku koja jasno ukazuje na to da je riječ o *mogućnosti*. Plantinga je, zapravo, htio pokazati ne da je teizam istinit, nego da je teorija racionalna mogućnost i da je racionalno prihvatiti kompatibilnost teizma i teorije evolucije. To je evidentno u Plantinginoj upotrebi izraza »moгуće je« na nekoliko mjesta pri objašnjavanju argumenta. Potvrda toga dolazi u trećem izlaganju u kojem Plantinga ukazuje na to da nije tvrdio da Bog jest usmjerio evoluciju, nego se njome koristio »da bi pokazao kako je postojanje Boga kompatibilno sa suvremenom teorijom evolucije« te isto tako izjavljuje da bi, u slučaju da Boga i nema, teistička teorija i dalje bila kompatibilna s teorijom evolucije.¹¹

9 Usp. D. Dennett, A. Plantinga, *Science and Religion. Are they compatible?*, str. 9.

10 Isto, str. 27.

11 Isto, str. 40.

Plantinga je tako uspješno postavio svoju prvu tezu o kompatibilnosti teizma i teorije evolucije, a zatim ju je u trećem izlaganju uspješno i obranio od Dennettovih napada.

2.2. Plantingina šira obrana teizma

Drugi argument koji je Plantinga iznio zapravo je nekoliko manjih argumentacija kojima je nastojao pojačati uvjerljivost teze o kompatibilnosti teizma i teorije evolucije, od kojih su ovdje prikazane tri najistaknutije. Riječ je o argumentu o (2a) kompleksnosti stanice, o (2b) problemu zla, i o (2c) argumentu da religiozni ljudi ne moraju nužno opravdavati svoja vjerovanja znanošću, nego religijom. Prvim je argumentom Plantinga ukratko pojasnio, citirajući biologa Michaela Behea, da su kompleksnost i funkcije stanice teško ostvarivi nasumičnom evolucijom i da je izglednije teističko objašnjenje evolucije.¹² Drugim argumentom Plantinga je htio odbaciti prigovor o tome da je teističko vjerovanje upitno zbog ogromnog zla koje je proizveo evolucijski proces, a misli se na izumiranje vrsta i nasilje tijekom procesa. Plantinga je prigovor branio podosta neuvjerljivim argumentom koji je izvukao iz kršćanskog nauka te zaključio da je 'zlo' u procesu evolucije zanemarivo ako se usporedi s dobrom koje će doći s ponovnim dolaskom Boga i Novom Zemljom.¹³ Treći je argument najzanimljiviji i propedeutika je za Plantingin argument (c) i kritiku naturalizma. Plantinga govori o tome da pripadnici religije nisu dužni svoja uvjerenja pravdati znanstvenim putem nego da i sama religija, odnosno teizam »ima vlastiti unutarnji i temeljni izvor opravdanja«. ¹⁴ Plantinga tako vuče analogiju s Calvinovim *sensus divinitatis*, kao 'osjetilom' za postojanje Boga, koji vjerniku služi kao opravdanje za njegova vjerovanja, unatoč opovrgavanjima iz smjera znanosti. »Opravdanost teističkog vjerovanja ne ovisi o stanju trenutne znanosti«, tvrdi Plantinga, zato što znanost ne može odgovoriti na velika pitanja poput početka svemira ili svrhe života.¹⁵ Znanost, isto tako, kroz cijelu svoju povijest nudi teorije koje se ispostave netočnima i koje budu zamijenjene drugim teorijama, ukazuje Plantinga i uvodi tzv. pesimističku metaindukciju, da bi diskreditirao pouzdanost znanosti. Šira elaboracija

12 D. Dennett, A. Plantinga, *Science and Religion. Are they compatible?*, str. 9.

13 Isto.

14 Isto, str. 15.

15 Isto, str. 16.

tog argumenta uslijedit će u idućem poglavlju kao dio Plantingine šire kritike znanosti i naturalizma.

Osim napada na kredibilitet Behea kao pseudoznanstvenika,¹⁶ što je stav i nekih biologa, Dennettov napad i opovrgavanje ostalih Plantinginih argumenata u debati gotovo su zanemarivi. Dennett je nekoliko puta inzistirao na tome da je teističko vjerovanje »budalasto«, no nije uveo nikakve nove argumente da bi pobio tezu (b), te su njegovi napadi ostali na *ad hominem* razini. U trećem i posljednjem izlaganju Plantinga je prepoznao površnost Dennettove argumentacije te naveo da je priča o Supermanu zanimljiv, ali promašen napad na teoriju teizma. Debata je time završila, ali se nastavila pisanom korespondencijom. Ono što je Dennett trebao napraviti u samoj debati napravio je naknadno pisanim putem, u četvrtom izlaganju u kojem je pristao na tezu (a) koju nije mogao negirati zbog jakih Plantinginih argumenata, ali je, i to pravovaljano, napadao Plantinginu tezu (c) ukazujući na snagu znanstvenih i evolucijskih objašnjenja koja su suvisla bez ubacivanja inteligentnih dizajnera.

2.3. Naturalizam kao izvor sukoba teizma i teorije evolucije

Treća Plantingina tvrdnja (c) bila je najzanimljivija točka sukoba, zbog inovativne Plantingine argumentacije i žestokog Dennettova napada koji je, pak, mogao biti mnogo uspješniji. Da bi pojačao tezu (a) Plantinga je htio dokazati da su (c) teizam i teorija evolucije u sukobu tek ako se teorija evolucije kombinira s naturalizmom, koji je označio kao materijalistički svjetonazor koji niječe postojanje Boga i transcendentnog. Plantinga je započeo tvrdnjom da naturalizam ima sve karakteristike »kvazi-religije« i »vrste mita« kao priče o porijeklu čovjeka i svemira, o svrsi života i o životu nakon smrti. Time je nastojao naturalizam prikazati kao tek jedno od tumačenja teorije evolucije koje ju dovodi u sukob s teizmom zbog negacije transcendentnog agenta. Glavni argument za tezu (c), međutim, mnogo je snažniji i Plantinga ga je razvio u članku iz 1999. godine pod nazivom »Evolucijski argument protiv naturalizma« (»An Evolutionary Argument Against Naturalism«).¹⁷ Nakon što je pokazao da je naturalizam tek dodatak teoriji evolucije, Plantinga je sada htio pokazati da su teorija evolucije i naturalizam zapravo nekompatibilni, odnosno da spoj tih dviju teorija pokazuje nepouzdanost i iracionalnost naturalizma.

¹⁶ Isto, str. 31.

¹⁷ Alvin Plantinga, »An Evolutionary Argument Against Naturalism«, *Disputatio Philosophica* 1 (1/1999).

Pozivajući se na literaturu iz biologije, Plantinga ispravno uočava da teorija evolucije ukazuje na to da je razvoj organizama obilježen maksimizacijom uspješnosti preživljavanja, reprodukcije, hranjenja i sl. Živčani sustav i kognitivne sposobnosti organizama isto su tako razvijeni radi maksimizacije preživljavanja, a ne dolaska do istine i valjanih vjerovanja: »prirodnu selekciju ne zanima istina, nego prikladan oblik ponašanja«,¹⁸ ukazuje Plantinga. Pozicija naturalizma materijalistička je pozicija, ističe Plantinga, te vjerovanja i kognitivne sposobnosti objašnjava kao ukorijenjene u čovjekovom mozgu i biologiji. S obzirom na to da čovjekova biologija nije evoluirala da bi maksimizirala mogućnost dolaska do istine, čovjekove su kognitivne sposobnosti nepouzdanе i iracionalno je oslanjati se na njih kao heurističko oruđe, kao što to čini naturalizam. Naturalizam tako pobija sebe i svoju pouzdanost, ukoliko se kombinira s teorijom evolucije, zaključuje Plantinga rečenicom: »pravi sukob leži između evolucije, kao stupa suvremene znanosti, i *naturalizma*.«¹⁹

3. Slabosti Plantinginih zaključaka

Zadnji Plantingin argument (c) razvio se u dvije velike tvrdnje koje zahtijevaju posebnu elaboraciju. Prva je tvrdnja (c1) ta da je naturalizam, koji je i polazište suvremene znanosti, nepouzdan i iracionalno je uz njega pristajati. To je zapravo ista optužba koja je usmjerena protiv teističke teorije, koju je Dennett nastojao ukazati i dokazati, a koju je Plantinga sada okrenuo protiv naturalizma. Druga je tvrdnja (c2) ona koja kaže da je teizam pouzdana i racionalna teorija. Riječ je, dakle, o problemu epistemološke opravdanosti i istine tih dviju teorija. Dok je Plantinga teom (a) nastojao dokazati moguću *istinitost* teizma, što Dennett nije znao opovrgnuti, teom (b) i (c) Plantinga je nastojao dokazati to da je vjerovanje u teizam *opravdano*, otklanjajući protivničke prigovore protiv teizma i naturalizam kao oprečnu teoriju. Plantinga je, drugim riječima, kritikom naturalizma tu poziciju 'srozao' na razinu teizma, prikazao ih kao jednako moguće, a zatim je ustvrdio da je teizam opravdanije vjerovanje – iako to nije učinio dodatnim dokazima nego opovrgavanjem protivničkih pozicija. Tu leži ključni nedostatak u Plantinginoj argumentaciji. Riječ je o Plantinginu pokušaju da teizam i naturalizam postavi na jednaku razinu, gotovo koherentistički (iako Plantinga drži da je teizam fundaciona-

18 Isto, str. 52.

19 Usp. D. Dennett, A. Plantinga, *Science and Religion. Are they compatible?*, str. 21.

listička teorija) i da teizam prikaže kao *opravdaniju* i *istinitiju* teoriju. Kao što i Dennett valjano uviđa, »naturalizam je *prešutno pretpostavljen* (...) pri znanstvenom istraživanju«²⁰ i napad na pouzdanost naturalizma napad je na pouzdanost znanosti. Ono što je neuvjerljivo i naočigled pogrešno jest pokušaj da se eksplikativna snaga teizma postavi na istu razinu eksplikativne i empirijske snage znanosti. Dennett je to uočio, te je s nekoliko pejorativa i pričom o Tomu i Fredu nastojao diskreditirati teizam, ali je propustio iznijeti mnogobrojne dokaze o snazi naturalizma, pokazati pouzdanost teorije i njezinu eksplikativnu snagu te, ako Plantinga već inzistira postaviti dvije teorije na kvalitativnu razinu, pokazati da je naturalizam kvantitativno uspješnija pozicija.

Ono što je propustio napraviti u debati Dennett je pak napravio u kasnijem, pisanom izdanju u kojem se debata nastavila. Podsjetio je na pouzdanost znanosti i znanstvenog instrumentarija koji je najbolja ljudska mogućnost dolaska do istine i novih otkrića – nedostaci u znanstvenom procesu ne znače da je potrebno uvoditi eksterne elemente koji su metodološki nepotrebni. Riječ je o »intelektualnoj plitkosti« teizma koji »konzistentnost znanosti i religije može spasiti promjenom vjerovanja da bi ono logički bilo u skladu sa znanosti«.²¹ Kao što je crkva promijenila svoj nauk nakon kopernikanske revolucije, uočava Dennett, ona uvijek može promijeniti pomoćne hipoteze da bi sačuvala srž teorije. Dennett je, međutim, mogao ići u dublju kritiku jer je u svome izlaganju samo površno dotaknuo neke argumente koje je razradio u svojim djelima. Mogao je prebaciti lopticu i istim putem kojim je Plantinga diskreditirao naturalizam, objasniti religiju kao prirodni fenomen koji je rezultat evolucijskog procesa. U djelu *Razbijanje čarolije: religija kao prirodan fenomen* (*Breaking the Spell: Religion as a Natural Phenomenon*) Dennett nudi niz inovativnih teorija evolucijske psihologije o porijeklu religije, poput one da je iz nekog razloga u mozgu možda evoluirao 'centar za boga' – čime bi lako pobio Plantingin argument o *sensus divinitatis*, ili da je religija možda nastala iz pogrebnih obreda i sl.²² Isto je tako mogao iskoristiti vrlo inovativnu teoriju 'mema' koju je postavio Richard Dawkins, a koju Dennett redovito tematizira u svojim knjigama kao moguće objašnjenje razvoja religije. Meme Dennett označava kao artefakte kulture, poput ideja, pjesmica, mode, arhitek-

20 Isto, str. 31.

21 Isto, str. 47, 50.

22 Daniel Dennett, *Breaking the Spell: Religion as a Natural Phenomenon*, Penguin Books, London 2007., str. 83, 112.

ture i slično, koje se u mozgu »udomaće« poput parazita, rekonstruiraju ga i učine boljim habitusom za daljnje širenje.²³ Religiju Dennett vidi kao jednu vrstu meme, kao »parazita« i »otrov« koji je rezultat »kulturne evolucije«,²⁴ i koji radi za dobrobit svoje reprodukcije, a ne za dobrobit »domaćina.« Ako prihvatimo teoriju evolucije, možda bi argumentirao Dennett, pouzdanost vjerovanja da je izvor religijskog fenomena u transcenciji mala, i stoga je teizam nepouzdan vjerovanje. Isto je tako mogao ukazati, kao što je to učinio u djelu *Darwinova opasna ideja* (*Darwin's Dangerous Idea*) da teorija evolucije daje nove i snažne odgovore o porijeklu i svrsi živoga svijeta, a čije potvrde nalazi u empiriji. Kako Dennett navodi u knjizi, snaga je darvinizma u tome što uspješnije od svih protivničkih teorija objašnjava porijeklo živoga svijeta te razvoj iz jednostavnih ka kompleksnim organizmima, dok isto tako objašnjava svrhu svijeta, odnosno uklanja teleologiju i daje sliku »svijeta koji je *apsurdan*«. ²⁵ Unatoč tome što je prihvatio Plantingin argument o kompatibilnosti teizma i teorije evolucije, i tako *de facto* 'izgubio' debatu, Dennett je mogao iznijeti obuhvatan sadržaj koji demonstrira snagu implikacija darvinizma i tako pokazati da je teizam teorija koja je možda znanstveno prihvatljiva, ali koja zaostaje u utrci k cilju koji se zove uspješna znanstvena metoda.

Ipak, da je Dennett i uspio u svom naumu, ili čak da je nizom apriornih i empirijskih argumenata i dokazao nedostatke, ili čak potpunu neistinitost teističkih i sličnih teorija, Plantinga bi mogao uvesti dogmatičku pretpostavku koju je samo naznačio ranije ocrtanim argumentom (2c), kojim tvrdi da pripadnik neke religije nije dužan opravdanost svojih uvjerenja tražiti u znanosti, nego mu je za to dovoljna sama religija. Kako je ranije spomenuto, Plantinga je u debati argument predstavio kao jednostavnu pesimističku metaindukciju, ali ga je razvijao i zagovarao tijekom cijele svoje karijere. Tako, na primjer, navodi da kršćanski mislilac ili znanstvenik treba imati »vlastiti istraživački program« kojim opravdanost istinitosti vjerovanja temelji u religiji čak i kada ono dolazi u izravni sukob sa znanstveno-filozofskim dokazima – ako princip verifikacije opovrgava teizam, kaže Plantinga, kršćanin ima pravo pretpostaviti da je greška u verifikaciji, a ne u teizmu.²⁶ Stav je rezultat poznatog Plantingina nastojanja, u sklopu njegova šireg projekta reformirane episte-

23 Usp. Daniel Dennett, »Memes and the Exploitation of Imagination«, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 48 (2/1990), str. 128, 133.

24 D. Dennett, *Breaking the Spell: Religion as a Natural Phenomenon*, str. 85.

25 Daniel Dennett, *Darwin's Dangerous Idea. Evolution and the Meanings of Life*, Penguin Books, London 1995., str. 153.

26 Alvin Plantinga, »Advice to Christian Philosophers«, *Faith and Philosophy* 3 (1/1984), str. 255, 258.

mologije, da tezu 'Bog postoji' postavi kao 'ispravno temeljno vjerovanje' (*properly basic belief*), odnosno ono koje je racionalno i opravdano. Prema klasičnom fundacionalizmu, ispravno temeljno vjerovanje je ono koje je »očigledno ili ispravno ili evidentno osjetilima«, ali ga je Plantinga kritizirao i modificirao nizom apriornih argumenata kojima je nastojao dokazati da je ispravno temeljno vjerovanje i ono koje je očigledno ili ispravno ili evidentno *mojim* osjetilima.²⁷ Teza, odnosno vjerovanje da 'postoji Bog' tako je opravdana na temelju vjerovanja koja su kršćaninu evidentna i očigledna, poput 'Bog mi pomaže', 'Bog je stvorio svijet' i, ponovno, *sensus divinitatis* kao opće 'ticalo' za Božje djelovanje.²⁸ Vjerovanje u postojanje Boga, za one koji se oslanjaju na spomenuta opravdanja, tako postaje temeljno i racionalno, a na koje se oslanjaju daljnja vjerovanja. Tu tvrdnju, kojom je zapravo nastojao opravdati dogmatičke pretpostavke, Plantinga nije uvodio u debatu, ali ju je kratko dotaknuo u drugom izlaganju i mogao ju je iskoristiti kao posljednju crtu obrane kojom bi sačuvao racionalnost i opravdanost teističke teze, ali čime bi zapečatio i onemogućio dijalog postavivši argumentaciju na potpuno drukčiju kvalitativnu razinu. Kako je Dennett uočio, citirajući filozofa Ronald de Sousa, takvim potezima »filozofska je teologija kao 'intelektualni tenis bez mreže'«²⁹, mreže koju bi činila »racionalnost«. No, odmah u idućih nekoliko rečenica Dennett je ispričao priču o Bogu i sendviču kojom je pak, promašeno, kritizirao izostanak racionalnosti religijskog vjerovanja, što je, kako je pokazano, plitak i brzoplet zaključak zbog Plantinginih argumenata koji uspješno brane upravo racionalnost teizma – iako njegova opravdanost ostaje upitna.

4. Zaključak

Analizirana se debata između Dennetta i Plantinge, dakle, odvijala kao niz argumenata koji su tek paradigmatička preslika onoga što su autori razvijali i dokazivali tijekom svojih dugogodišnjih filozofskih karijera. U radu je pokazano zašto je Plantinga bio uspješniji u debati i argumentiranju – njegovi argumenti o kompatibilnosti znanosti i religije, koje je postavio na početku debate, ostali su gotovo netaknuti, a time i potvrđeni do kraja koresponden-

27 Alvin Plantinga, »Reason and Belief in God«, u: A. Plantinga – N. Wolterstorff (ur.), *Faith and Rationality: Reason and Belief in God*, University of Notre Dame Press, Notre Dame 1983., str. 60.

28 Usp. isto, str. 80-81.

29 D. Dennett, *Darwin's Dangerous Idea. Evolution and the Meaning of Life*, str. 154.

cije. Detaljniji pregled autorovih filozofskih doprinosa ukazuje na to da je Dennett raspolagao materijalom kojim je mogao demonstrirati da, ako su već plauzibilni, Plantingini zaključci nisu i uvjerljivi, a kamoli konkluzivni. Kako je pokazano, od tri temeljna Plantingina argumenta Dennett je mogao napasti dva s ciljem da pokaže kako su znanost i religija možda *a priori* kompatibilni, ali da znanstvena metoda svoju učinkovitost uspješno razvija neovisno o religijskim pretpostavkama. Iako je debata formalno završena, polemika između znanosti i religije nastavlja se u budućim istraživačkim horizontima u kojima bi filozofija uvijek trebala imati ulogu medijatora, discipline koja okuplja i poziva na kritički dijalog o najvažnijim pitanjima za ljudsku egzistenciju.

Literatura

- Dennett, Daniel, »Interpretation of Texts, People and Other Artifacts«, *Philosophy and Phenomenological Research* 50 (1990).
- Dennett, Daniel, »Memes and the Exploitation of Imagination«, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 48 (2/1990).
- Dennett, Daniel, *Darwin's Dangerous Idea. Evolution and the Meanings of Life*, Penguin Books, London 1995.
- Dennett, Daniel, *Breaking the Spell: Religion as a Natural Phenomenon*, Penguin Books, London 2007.
- Dennett, Daniel C., Plantinga, Alvin, *Science and Religion. Are they compatible?*, Oxford University Press, New York – Oxford 2011.
- Plantinga, Alvin, »Reason and Belief in God«, u: A. Plantinga – N. Wolterstorff (ur.), *Faith and Rationality: Reason and Belief in God*, University of Notre Dame Press, Notre Dame 1983.
- Plantinga, Alvin, »Advice to Christian Philosophers«, *Faith and Philosophy* 3 (1/1984).
- Plantinga, Alvin, »An Evolutionary Argument Against Naturalism«, *Disputatio Philosophica* 1 (1/1999).